

УДК 336.025

*Н. А. Новікова,
к. е. н., доцент кафедри економічної теорії та конкурентної
політики, Київський національний торговельно-економічний
університет*

ЕКОНОМІЧНИЙ ІНТЕРЕС ДЕРЖАВИ ПРИ РЕГУЛЮВАННІ ВІДТВОРЮВАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ

У статті розглянуті питання ролі і місця держави в регулюванні соціально-економічного розвитку країни в ринкових умовах; співіснування державного і ринкового регулювання, взаємодоповнення та взаємодія, створення двохмеханізмової моделі регулювання.

In the article the considered questions of role and place of the state are in adjusting of socio-economic development of country in market conditions. Coexistence of government and market control, взаємодоповнення and co-operation, creation of двохмеханізмової model of adjusting.

Ключові слова: державне регулювання, монетаризм, аграрна політика, модель регулювання ринку, кейнсіанство, аграрний сектор, маржиалізм.

ВСТУП

В економічній літературі тривалий час точаться жваві дискусії про роль і місце держави в регулюванні соціально-економічного розвитку країни в ринкових умовах. Фундатори класичної політичної економії — В. Петті, А. Сміт, Ж.-Б. Сей, Д.Рікардо проголошували принцип ринкової рівноваги та заперечували втручання держави в регулювання економічних відносин. Подібною точки зору дотримувалися теоретики маржиналізму та засновники неокласичної теорії Л. Вальрас, А. Маршал, В. Девонс, Дж.Б. Кларк та ін. Але світова практика та тенденції економічного розвитку свідчать про серйозні недоліки такого підходу.

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧІ

З 1825 р. капіталістична система з певною періодичністю переживає кризи, які виявляються у перевиробництві товарів, неможливості їх реалізації. Це призводить до спаду виробництва, зростання армії безробітних, зниження рівня життя населення і т.ін. Найглибша криза охопила капіталістичне господарство у 1929—1933 рр. Саме тоді стало абсолютно зрозуміло, що ринкова економіка не здатна ні подолати, ні зменшити глибину економічних криз. У той час Дж.М.Кейнсом була запропонована теорія антициклічного державного регулювання, яка сприяє розширенню сукупного попиту в період спаду виробництва та його обмеженню у фазі піднесення [1].

Сучасна аграрна політика розвинутих держав з ринковою економікою певною мірою також має антициклічну спрямованість. Наприклад, у США у прийнятому Конгресом 13 травня 2002 р. новому сільськогосподарському Законі (2002 Farm Security and Rural Investment Act), дія якого передбачається на п'ять років, передбачено антициклічні платежі [2].

Як альтернатива кейнсіанству виник монетаризм — теорія мікрорегулювання економіки. Згідно з цією теорією, державне регулювання має обмежуватися контролем над грошовою масою. Монетаризм заперечує необхідність регулювання цін на сільськогосподарську продукцію.

Державне регулювання економіки та ринковий механізм не повинні протиставлятися одне одному. Державу та ринок поєднує те, що вони є регуляторами економіки. У них одна мета — досягнення збалансованості, рівноваги у співвідношенні попиту та пропозиції товарів за обсягом, структурою, якістю. Саме це зумовило не лише одночасне співіснування державного та ринкового регулювання, а й доповнення, взаємодія та взаємозаміну одне одного, створення двомеханізмової моделі регулювання економіки.

У доповіді Світового банку виділяється п'ять основних завдань держави, без яких не можливий сталий економічний розвиток: утвердження основ законності; підтримка збалансованості політичної обстановки, яка б не підлягала спотворенням,

включаючи забезпечення макроекономічної стабільності; фінансування базових соціальних послуг та інфраструктури; підтримка незахищених верств населення; охорона навколишнього середовища. Усі ці завдання є надзвичайно актуальними для економіки України в цілому й її аграрного сектора зокрема.

Як відомо, у сучасному світі домінують дві узагальнені моделі регулювання ринку — західна (американська) та японська. Перша ґрунтується на необхідності залучення держави тоді, коли виявляються невдачі ринкового механізму, тому ця модель і називається реактивною. Друга, навпаки, спираючись на історичну традицію, орієнтована на превентивні дії, які компенсують певні недосконалості ринку навіть у разі нормального функціонування ринкового механізму, і закріплює за державою в особі уряду легітимну роль у розробці та реалізації промислової політики, при цьому бізнес і держава несуть однакову відповідальність за результати національного економічного розвитку. Й.Завадський та В.Попова, досліджуючи циклічність у розвитку української економіки, дійшли висновку, що в сучасних умовах одним із найбільш актуальних завдань є перехід від реактивного регулюючого механізму державного управління до стратегічної спрямованості державного регулювання [3]. Подібною точки зору стосовно регулювання аграрного сектора економіки дотримується В.І. Бойко. На його думку, в сучасних умовах посилення ролі держави є об'єктивною необхідністю. Але поряд із розв'язанням поточних проблем села на часі є визначення стратегії його розвитку [5].

Масштабність державного регулювання економіки не є стабільною. На ранніх етапах розвитку товарного виробництва державне втручання в економіку було мінімальним. Державне регулювання соціально-економічних процесів у країнах з ринковою економікою помітно посилювалося у період з 30-х по 70-ті роки включно. Держава уже систематично регулювала розвиток національних економік, поширювався її вплив на розвиток макроекономічних процесів. Поєднання в товарному господарстві ринкових і державних форм регулювання, свідоме та планомірне коригування ринкового механізму дали значні результати. Показники економічного зростання розвинутих країн протягом майже трьох післявоєнних десятиліть були вищими, ніж у першій половині ХХ ст., було здійснено перехід від екстенсивного до інтенсивного типу економічного розвитку. Зросла продуктивність праці, збільшилася ефективність використання досягнень НТП, відбулася структурна перебудова господарства. Однак на кінець 70-х років у більшості розвинутих країн економічна стабільність порушилася. Поглибилися економічні спади, прискорилися процеси інфляції, зросло безробіття, знизилися темпи оновлення виробництва. Тому не випадково у 80-ті роки ХХ ст.

у більшості розвинутих країн набрало сили так зване дерегулювання економіки. Держава відмовилася від регулювання ряду економічних процесів, залишаючи його на розсуд корпорацій і фірм. Посилилися регулюючі тенденції ринку. Однак у 90-ті роки ХХ ст. неоконсервативна хвиля з її "рейганомікою" та "тетчеризмом" стихає. Тобто у ряді країн позиції щодо державного втручання в економічні процеси змінюються з право-консервативної на більш помірну. Змінюються пріоритети централізованого регулювання.

РЕЗУЛЬТАТИ

Такі закономірності зміни інтенсивності державного регулювання економіки спонукають до висновку, що не тільки державне регулювання впливає на економічний розвиток, а й тенденції розвитку економіки визначають ступінь державного регулювання.

Радикальна аграрна реформа в Україні, вивільнивши енергію приватного підприємництва, та ще й на фоні останніх урожайних років, у багатьох сформувала ілюзію саморегуляції ринку, небезпечної впевненості в тому, що система забезпечення країни продовольством може бути створена за мінімальної участі держави, а то і без неї.

Незважаючи на те, що в Україні аграрна реформа супроводжувалася запровадженням монетаристського підходу, який ґрунтується на лібералізації економіки та саморегуляції ринку, в останні роки все більшого поширення як серед науковців [2; 3], так і серед представників владних структур набуває точка зору про необхідність державного регулювання аграрного ринку. Про це свідчить також посилення в останні роки державної підтримки аграрного сектора за рахунок коштів державного бюджету.

Необхідність державного регулювання та фінансової підтримки сільського господарства визначають специфічні умови функціонування АПК і ряд об'єктивних факторів:

- різноманітні природнокліматичні умови, які зумовлюють необхідність створення системи захисту сільськогосподарських товаровиробників, страхування їх діяльності;
  - мінливість цін і доходів у агропромисловому виробництві, що залежить від природних факторів і кон'юнктури ринку;
  - низька монополізація в сільському господарстві та висока монополізація в ресурсозабезпечуючих і обслуговуючих сферах;
  - слабка привабливість інвестування в сільське господарство через специфіку відтворювального процесу;
  - особливості формування соціальної інфраструктури села;
  - радіаційне забруднення великих площ сільськогосподарських угідь;
  - необхідність екологізації сільськогосподарського виробництва.
- Практичні заходи щодо регулю-

вання аграрного ринку й аграрного виробництва в Україні пов'язуються, як правило, з двома причинами: з великими коливаннями цін на сільськогосподарську продукцію як у територіальному розрізі, так і в динаміці, а також з посиленням диспаритету цін на сільськогосподарську та промислову продукцію. Саме ці фактори мають вирішальний вплив на тенденції розвитку відтворювального процесу в сільському господарстві.

ВИСНОВКИ

Аналізуючи причини зниження цін на сільськогосподарську продукцію в умовах зростання попиту та пропозиції, слід звернути увагу на той факт, що зниження зумовлене не тільки і не стільки нееластичністю попиту на сільськогосподарську продукцію, скільки тим, що еластичність попиту на сільськогосподарську продукцію нижча за еластичність пропозиції. Такий висновок викликає певні сумніви щодо високої еластичності пропозиції сільськогосподарської продукції, особливо в умовах України. Але відносно висока еластичність пропозиції зумовлена високою універсальністю ресурсів, які використовуються в сільськогосподарському виробництві, отже, дуже легким переливанням капіталу в межах сільського господарства з одних галузей в інші. Під високою універсальністю виробничих ресурсів ми розуміємо можливість використання одних і тих же земельних ділянок, працівників, матеріально-технічних засобів для виробництва різних видів сільськогосподарської продукції.

Отже, відносно висока еластичність пропозиції сільськогосподарської продукції зумовлена високою універсальністю виробничих ресурсів, які використовуються в сільському господарстві.

Вирішення проблем диспаритету цін ускладнюється тим, що сільське господарство та ринок сільськогосподарської продукції перебуває в неможливі в лещатах ринку матеріально-технічних ресурсів і ринку продовольства, які за своєю структурою є ринками олігополії, а по окремих видах матеріально-технічних ресурсів — навіть ринками монополії. Наприклад, лише по одному підприємству в Україні виробляють сівалки, машини для внесення мінеральних добрив, кукурудозбиральні комбайни, агрегати для збирання буряків, по три підприємства — трактори, зернозбиральні комбайни, кормозбиральні машини, луби.

Посилення диспаритету цін та, як наслідок, звужене відтворення багатьох видів сільськогосподарської продукції суперечать ідеї розбудови соціально орієнтованої ринкової економіки в Україні та забезпеченню продовольчої безпеки держави, оскільки реальні обсяги споживання більшою частиною населення України основних продуктів харчування значно нижчі не тільки від оптимальних медично обґрунтованих норм, а

й від мінімальних норм споживання.

Найбільш істотне посилення диспаритету цін на сільськогосподарську та промислову продукцію відбувається на фоні інфляції. В умовах інфляції посилення диспаритету цін може супроводжуватися навіть короточасним підвищенням номінального рівня рентабельності галузі та виробництва окремих видів сільськогосподарської продукції. Державне регулювання аграрного ринку є об'єктивною необхідністю, оскільки ринковій економіці об'єктивно властиві посилення диспаритету цін на сільськогосподарську та промислову продукцію, у короткострокових циклічних і сезонних коливаннях цін, що негативно впливає на тенденції відтворення сільськогосподарського виробництва і може призводити до підвищення соціальної напруги в суспільстві. Порушення паритету цін на сільськогосподарську та промислову продукцію, посилення короткострокових циклічних і сезонних коливань цін на окремі види сільськогосподарської продукції зумовлені перш за все більш високою еластичністю її пропозиції в порівнянні з еластичністю попиту на неї, а тому мають об'єктивний характер. Посиленню диспаритету цін на сільськогосподарську та промислову продукцію сприяє недосконала конкуренція на ринках матеріально-технічних ресурсів і продовольства, які за своєю структурою є ринками олігополії, а по окремих видах матеріально-технічних ресурсів — навіть ринками монополії.

Література:

1. Відтворення та ефективне використання ресурсного потенціалу АПК (теоретичні і практичні аспекти) / Відповід. ред. акад. УААН, В.М.Трегобчук. — К.: ІЕ НАН України, 2003. — 259 с.
  2. Гайдуцький П.І. Аграрний сектор: від реформи до стратегії розвитку (питання власності та господарювання) // Формування і реалізація державної політики розвитку матеріально-технічної бази агропромислового комплексу в Україні. — К.: ІАЕ УААН, 2003. — С. 33—39.
  3. Гайдуцький П.І. Формування та розвиток аграрного ринку // Економіка АПК. — 2004. — № 3. — С.4—15.
  4. Доманчук Д.П. Формування і реалізація державної політики розвитку матеріально-енергетичних ресурсів АПК в регіонах // Формування і реалізація державної політики розвитку матеріально-технічної бази агропромислового комплексу в Україні. — К.: ІАЕ УААН, 2003. — С. 293—298.
  5. Лозинська Т.М. Особливості становлення ринкових відносин в аграрній сфері // Вісник ХНАУ. (Сер.: Економіка АПК і природокористування). — Харків, 2003. — № 6. — С. 74—82.
  6. Макаренко П.М. Моделі аграрної економіки. — К.: ННЦ ІАЕ, 2005. — 682 с.
- Стаття надійшла до редакції 12.01.2011 р.